Զ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 1602 — ԲՈՒԶԱՆԴԻԱ — 8 ՍԱՀՄԻ 4406 (ՏՆԶ) = 12/25 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1913 — Կ. ՊՈԼԻՍ — ՇԱԲԱԹ

փիւտանակ

ԲԱՑԱՌԻԿ ԹԻՒ, ՕՐՈՒՆՆ ՏՕՆԵՐՆ ԱՌԻԹՈՎ

10 ՓՈՐՁ — ՄԻՆՉԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏԱՌԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ 1912-1913 — 10 ՓՈՐՁ

ԱՆՑԱՐ Է

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԾ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԸ

Աւոշաւի հին Մայր Եկեղեցւոյ եւ Ս. Սահակի գեղեզմանին վրայ շինեալ մատուռին յուսանկար, Մուշի Ա. ռաջնորդ՝ Խորասանեան Դեղեսս եպիսկոպսէ ուղարկուած Թէոդիկի։

Վլեհ. ԳէլՈՐԴ Ե.
Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

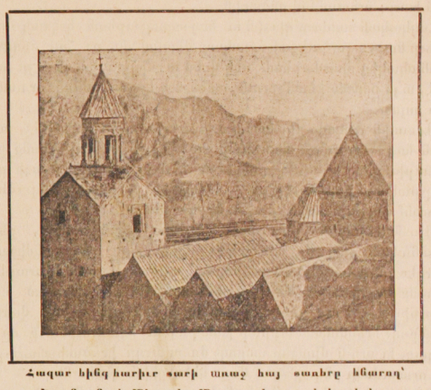

Հազար հինգ հարիւր տարի առաջ հայ տաճարը նեռարդ՝ Երուանդունի Մեսրոպ-Մաշտոց վարդապետի գեղեզմանը Օշականի մէջ։

ՀԱՅ ԳԻՐԻՆ ՈՒ ՀԱՅ ԳԻՐՔԻՆ ՏՕՆԸ

ՄԵՐ „Ա. Բ. Գ.“Ը

Զ.

«Մ՝Ի որ թեմի գիր մը սորվեցուց՝ իրաւունքն իր Ծառան ըլլա, կ՝ըսէ պարսկական առածը։ Հայա՛ր ունի՞ մեր երախտագիտութիւնն պարտ մնացանել իր մէջ ամէն ապ անոնց հանդէպ, որոնք լեզուէ մը այրուրենը հնարած են։ «Գիրերը, կը գրէ

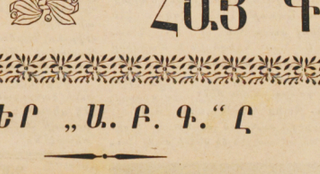

Բալպագասցոյց տախտակ
Ցոյն եւ Հայ այբո բեռնի
Ցոյն Ալփաբեթին ձեւափոխութիւնն կիրարուած Մեսրոպեան նախնի տառեր

Մեր լեզուներէ նպիսակ. Մուրտանանց, հաստատուն անոնցմէ ոնց՝ մարդուս հոգիին և լեզուին հոխութիւնները երկար գարեր կրեալ. և յաջերմագնեալ։ Յետնէ Դուրեան Սրբազանն ալ իւնչ կոկիկ կը բանանէ այս մասին. «Մարդուս խորհուրդները՝ որոնք կենդանի բարբառով կը հաղորդուին ուրիշի, յաջորդ սերունդներու ալ ուանդելու. և այսպէս անցանելի գաղափարաց կարգամ տալու համար՝ անիսատ թիւի պայման մըն է դիրը որ ժողովրդի մը մտաւորականութեան և անոր պատմութեան կեանքն ու մնալն է։»

Հայ նշանագիրներու գիւտը չեղած, Ասիայինները նշիրապաշտ պէս «Եիեւեռագիր» կը գործածէին, թիւով 22, մինչեւ ե. դարս։ Սեր մէջ, գիւտանպատութեանց համար գործածուղները «Ղանկա. Գիրտեր» էին, իսկ եկեղեցական գրութեանց համար «յոյն և սասրի տառերը։»

Հայը քաղաքական կազմակերպութիւն ու գիրք ունենալ ապ, տիրացած միանգամայն կանոնաւոր լեզուի մը, 15 դար առաջ պէտքը կը գրաւ նաեւ տիրանալու իր ուրոյն գիրին՝ որով միայն կարելի պիտի ըլլար ունենալ ազգային հեղինակութիւն, հոխանցնելով իր լեզուն, ծաղկեցնելով իր գրականութիւնն ու ամենեկ յաջորդիմաթեան իրական ճանաչն մէջ։

Այս սուրբ նպատակին էր որ յառած կը մնար Եղանեին Մեսրոպ՝ իր հոգիին բոլոր թափովն ու իր ձգտումներուն բովանդակ ուժգնութեամբը։ «Լայոց մէջ — ըստ պատմագրաց—, մինչեւ այս ատեն գործածուող յունարէն, սուրբերն կամ պարսկերէն գիրերը չէին կրնար գոհացնէլ ազգին յաջողիմութիւնը ոգին և անոր անկամ բնոյթը՝ կազմելու համար գեղ տոմային գրականութիւն մը։ Ա. այդ, Մեսրոպ՝ Սահակ Հայրապետի հետ համաձայնութիւն՝ դանաց ի չգոյէ ի գոյ ածել հայ տառերը Թարգմանեն ու իշխանները ի մի խմբած, ժողովներ գումարել տալա։ Հնարք մը որոնելու հայկական գիրը սահեցնելու տառայոգութեամբ յանձն առնելով երկիրէ երկիրս անմաձ թափառիլ, գիւտանէ գիւտան դիմել և մատնեալ մատնեալ մատնեալ, ի խնդիր Հայ Այբուբենին։ Գեղա Միքայեա՝ Դանիել Աստիրին, անցաւ նեղեսա՝ Պղատոնին, վերջ Ամանուա՝ Հռոմանոսին, և այդ խմաստուն անձերու խորհուրդներով, մտաբանդ իր իսկ հանճարեղ նաղատատութեամբ, յաջողցաւ հասկ ուրեմն կերպարանել Հայ Այբուբենը—որ բանաստեղծու պղատատեղերան վերջին եզերագատութեանց հանմատա—ուրի հանանական է՝ մեծ մասամբ Ցուանրէնէ առնուած ըլլալ յարմարցնելով, քան թէ սեռած Սեմական, ինչպէս կը կարծուէր։ Բայց որքան տրնուէ թիւն կրկին՝ Մեսրոպի կոմէ՝ կարգ մը գիրերու համար ալ, զորս Պարսկերէնեռէ և Աստրերէնեռէ ձեւացուց և կամ Ինչնակերտեց զանոնք։ Ոմանք կ՝ըսեն թէ անոնք միայն ծայնաւորները գտաւ, ուրիշներ՝ թէ չանքը եղած է Այբուբենին կրկնակ գիրերուն համար, (որոնք օտար լեզուի մէջ չկան ու մեր լեզուին հնչման հարատութիւնը կը կազմեն), ամենք 14 տառ միայն գտած է, կ՝ըսեն։ Ինչ որ ալ ըլլաչ, սոյգ է թէ Սահակ — Մեսրոպի անխնչ եռանդին պտուղն է մեր գիրերուն գիւտը։ Աստուածեիներ այս մասին խօսքը կ՝ըսէ տեսիլքի մէջ, զոր ունեցեր է Մեսրոպ՝ իր ստեղծագործ նրաքանչի յաջողակութեանց մէջ։

Շնորհիւ Տիրոջ գիւտին, Հայուն վերածնունդը սկսած էր ալ։ Թարգմանիները Թարգմանիչներու յաջորդեցին, և դարը որուն մէջ մեր մատենագրութիւնն իր գմայլելի չբնէնը բոլորեց՝ իրաւամբ կոչուեցաւ «Մակեդոն»։

Ս. Սահակ 439ին կնքած է իր արդիւնաւէտ կեանքը, թաղուելով Հին Աշտիշատի Տեղրէք կոչուած գեղին մէջ։ Իր գերեզմանը ցարդ լքուած երեւալով մը ունի, ափսո՜ս։ Արժան չէ՞ որ ազգային լուսաւորութեան գործին ոյնքան ասատրգ հայրապետն ունենայ իր հոգեկաղ դամբարանը, Հայուն խորին երախտագիտութեան իբր թանձրացեալ ապաստարան։ Անոր մահէն կնս տարի վերջը վախճանած է Ս. Մեսրոպ և թաղուած է Օշական։ Համբ՝ոյր իրենց յիշեմեր։

Բ.

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԸ

Հայ Ազգ զարգացումի միջոց հետամուտ՝ բանասէր եղած է՝ կանուխէն որդեգրելու մէջ կիրթմէսէրի արուեստը։ Այդ մեծ գիւտին գործադրութեան գրուելէն Տալին. 60 տարի վերջ՝ սակիսկ կրցաւ ունենալ տարուն տառերով տպուած իր գիրքը, նոյն իսկ Հոլանտացիներ, Իտալէն, Ամստիրտամէն, Թուրքէն, Նորվէկեացիներ ու կարգ մը ազգերէ՝ ալ առաջ,—Հոգ. չէ թէ իր Մամուլը Մայր Հայրենիքին ծոցը լգանուելը եւ տոմարի տպագրութիւնց իր նաքանեալ արդիւնքները յամառ զուրկ ըլլալին զգաստաղ հանգամանքէ, քանզի գործարանները տեսակէտով։

ԻՍԱՖԻՆ վիճակուցաւ ունենալ իր ծոցին մէջ Հայ Տպագրութեան անգրանիկ նմոյշը։ Վենետիկ քաղաքին մէջ էր որ Մէղապարտ Յակոբ անուն Հայ մը սկիզբը դրաւ Հայ տպագրութեան. 1512-13ին գրոշմելով 6 տառ հայերէնագիրք։ (Գարգատոմար, Պատարագատետր, Ուբրիթագիրք, Տաղարան եւ Ապրիթագիր։ Կէս գարը անցնելէ վերջ, հոն ունեցաւ Ագրաբ դպիր իր տպարանը, եւ այնուհետեւ մինչեւ այսօր Վենետիկի մէջ Հայ Մամուլը հոլոված ու ճաչնած է շարունակ Հայերու, վարպետ Իտալացիներու եւ Մխիթարեան Ուխտին հիմնած տպագրատուներէն լոյս ընծայելով անասնական թիւով հայերէն գիրքեր ու թերթեր։

Բաւէտ (1539), Հնամ (1584-1912), Միլան (1624), Լիվոնէս (1643-1702) եւ Բատուա (1690) քաղաքներն ալ բոլորովին իրենց մասնակի գործունէութիւնը, մասնակիգ Հնամ ուր հաստատուիւ. ժողովը հրատարակ կը հանէր անվերջ շարք մը պաղատական մատեաններու։

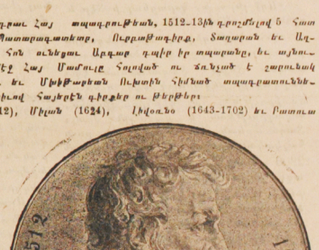

Հայ տպագրիչներու ճանապարհ
ՄԷՂԱՊԱՐՏ ՅԱԿՈԲ

ՏԱՐԱԿԱՍԱՆՆ

Թրքաստանը Կ. Պոլսոյ մէջ 1567ին էր որ սկսաւ Կիրքէտիէրկի սրուեստը՝ Ագրաբ Դպիրով, որուն գործունէութիւնէն վերջ մէկ դարէ աւելի ամուլ ժամանակաշրջանէ մը կը սահի, մինչեւ որ Սմիւրնայեան Երեմիա Չէլէպի 1677ին կը բանայ հայ տրպարան մը, եւ այնուհետեւ Մարգարեանցի Գրիգոր, Մոմ. Աստուածատուր, Սմբատ, Յովհաննէս Եւայն «Դպիրներ», կը շարունակեն տքնիլ նոյն ասպարէզին մէջ, մինչեւ 18դ. դարուն սկիզբը՝ Նովհաննէսեան Գրիգորով, որ ապա Ապուլէիրի Աբրահամեան պիտի կոչուէր՝ Սիրանալէզ Օրթաքէօյ փոխադրելով իր Տարբանատոր Հուլարան ու տպարանը։ Իրէ վերջ, Դուստրբուի Պատրիարքարանը, Թերզոնց Աբրահամ ամիրա եւ բարձրաբիւ հայ եւ ասարգեի աշխատասէրներ կը բանան իրենցը, հայ գիրքեր, հայ թերթեր ու հայ խօսքը տարածելու համար մինչեւ մեր օրերը։ Միշտնց անոնց — ժամանակագրական կարգով — արքունի տպարանը, Զարէյի, Գալոյ, Մինէէնտեան, Մինասեան, Ա. Համազասպեան, Ց. Փոքրագեան, Եւ.Բիւնեան, Տէրոյենց, Իրիմեան, Տիվիէնեան, Բիւրքեանեան, Տնտեսեան, Արամեան, Գրիշեանեան, Գէյսէեան, Զարդարեան, Մարգարեան, Գարտիզանեան, Դիմաքսեան, Սարքեան, Աշչեան, Գարտնեան, Գիպէեան, Գաղտաղլեան, Ասատուրեան, Սերվիչէն, Գէրպէրեան, Մատթէոսեան, Սարգսեան, Տէր-Ներսէսեան, եւն. եւն։ Իսկ Մամանագրութիւնէն վերջ տպարանի իրաստութիւնները ընդունելով, կը բացուին մեծ ու փոքր շատ մը Հայ տպարաններ, որոնք ծանօթ են ամէնուս։

Իզմիր 1676ին է որ կ՝ունենայ իր անգամ Հաշտելու այդ. թերթերէն «Իմաստասիրաց տիպ»ները։

ԱՒՍՏՐԻԱ—ՀՈՒՆԳԱՐԻԱ

Լենոստոնի Բլիսլ քաղաքին մէջ է ու Ն. Թարմասանենց 1646 կը հիմնէ տպարան մը։ Սակայն՝ 1649ին։ Տպագրեալ՝ 1876, Թրիվսրէ՝ 1776—1810, պարակեալ Մխիթարեանցը։ Վենետիկ՝ 1811ին մինչեւ այսօր նոյն ուխտին բարտած տպարանական գործունէութիւնը անմոռանալի պիտի մնայ, Ս. Ղազարու վանքին տպարանին նման։

ՅՐԻՆԴՍ.

Բարիզի մէջ Փոսրկ կը բանայ իր 1537ին, եւ 1633ին սկսելով մինչեւ այսօր ընդհանրապէս՝ տարազգի եւ հայ տպարանատեր՝ Ամերիկի մէջ։ Հայ տպարանները՝ Ամերիկեան Միսիոնարական Ընկերութեան Հնդկաստանի Մատրաս քաղաքի մէջ։ Հայ տպարանները՝ Ամերիկեան Միսիոնարական Ընկերութեան Հնդկաստանի Մատրաս քաղաքի մէջ։ Հայ տպարանները՝ Ամերիկեան Միսիոնարական Ընկերութեան Հնդկաստանի Մատրաս քաղաքի մէջ։

1

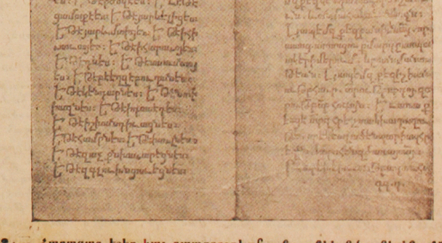

1—Գ.— Հարազատ էջեր հայ տպագրութեան անդրանիկ նմոյշներէն. 1512

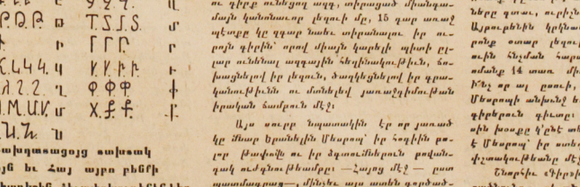

1494ին զուտամ հոյլամանի ուսեսարանն էջ մը (Երկարագիր)